

РОЗДІЛ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.1

Белінська Я. В.

Чаплигін О. В.

Університет державної фіскальної служби України

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджено поняття і функції туристично-рекреаційного комплексу, проаналізовано соціально-економічні наслідки його функціонування, наведено напрями впливу на економіку регіону та її стимулювання. **Ключові слова:** економіка туризму, туристично-рекреаційний комплекс, економічні функції туристично-рекреаційного комплексу, туристично-рекреаційні ресурси.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвиток туристично-рекреаційного комплексу будь-якої країни стає пріоритетним напрямом національної економіки і культури, оскільки він є важливим фактором підвищення міжнародного престижу країни, рушійною силою активізації соціально-економічного розвитку регіонів, важливою умовою збереження історико-культурної спадщини. В основі ідеї створення туристично-рекреаційних комплексів лежить їх висока соціально-економічна значимість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до проблем розвитку туристично-рекреаційного комплексу та його регулювання з боку держави з кожним роком зростає, що відображено в працях вітчизняних і зарубіжних учених. Так, проблеми розроблення та управління туризмом розглядаються в роботах Дем'яненка С.Р., Круглова М.І., Герасименка В.В., Балабанова І.Т.; особливостям процесу організації туристичної діяльності присвячено роботи Амоші О.І., Данильчука В.Ф., Кифяка В.Ф., Мальської М.П., Федорченка В.К. та ін. Проте проблеми рекреаційного туризму та системний підхід до їх вирішення в рамках формування туристично-рекреаційного комплексу часто залишаються поза увагою дослідників.

Мета статті полягає у виявленні соціально-економічних особливостей взаємодії туризму з економікою регіону в рамках формування туристично-рекреаційного комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сфера сучасної рекреації являє собою складну соціально-економічну систему й є продуктом тривалого історичного розвитку. Поняття «рекреація», створене від латинського *rescreatio*, було введено римлянами та спочатку зв'язувалося з оздоровленням та відновленням сил. Нині воно розглядається в більш широкому сенсі й охоплює соціальний, економічний, психологічний та біологічний зміст.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що логічне визначення відпочинку, рекреації, туризму, екскурсій та деяких інших понять є складним. Фахівці зазначають, що рекреація є такою сферою діяльності, яка включає велику кількість видів економічної діяльності та може проявлятися в різних формах. Прямо або побічно з рекреаційним комплексом пов'язано приблизно 30 галузей, тому формування поняття «туристично-рекреаційний комплекс» зумовило необ-

хідність дослідження специфічних особливостей туристичних ресурсів і коректного визначення термінів «рекреаційні ресурси».

Рекреаційні ресурси передбачають організацію рекреаційної діяльності, яка охоплює всі види діяльності, включаючи туризм. Туристична діяльність (для якої призначені туристичні ресурси) передбачає організацію відпочинку в середовищі, відмінного від постійного місця проживання. Таким чином, «рекреаційні ресурси» – поняття більш емне щодо терміну «туристичні ресурси» і не може відображати змістового значення останнього, тому що не враховує специфічної особливості туристичної діяльності. Єдність, якої дотримуються всі автори у підходах до визначення туристичних ресурсів, полягає в тому, що вони визначають ресурси як об'єкти й явища природно-антропогенного характеру, які прямо пов'язують із потребами туристів, їх цілями та інтересами.

Під туристично-рекреаційними ресурсами пропонується розуміти сукупність усіх ресурсів – природних і створених людиною, – за допомогою яких може вестися туристично-рекреаційна діяльність і можуть виконуватися функції туристично-рекреаційного комплексу, у тому числі рекреаційна, культурна, соціальна та економічна [1, с. 62–64].

Дослідження туристично-рекреаційних ресурсів базується на різних наукових підходах. У вітчизняній науці тривалий час переважає рекреаційно-географічний підхід. Завдання розвитку туризму було покладено на рекреаційну географію, що знайшло відображення в термінологічному апараті.

Перші визначення рекреаційних ресурсів були сформульовані на основі моделі рекреаційної системи Преображенського В.С. Ресурси трактувалися в природно-географічному аспекті, їх вивчення зводилося до оцінки природно-ландшафтного середовища відпочинку. У подальшому за рахунок міждисциплінарних досліджень природно-географічні підходи до рекреації були доповнені, що і стало основою природно-соціального підходу до рекреаційних ресурсів. Так, до фактору природно-ландшафтного середовища відпочинку додалися комфортабельність умов, привабливість культурно-історичних, розважальних та інших об'єктів рекреаційної діяльності.

Щодо наявних визначень поняття «туристичний потенціал», можемо зробити висновок, що найбільш чітко відображає економічну сутність

туризму і, відповідно, потенціалу туристичного потенціалу території є визначення, згідно з яким «туристичним потенціалом будь-якого об'єкта (або території) розуміється сукупність прив'язаних до даного об'єкту (території) природних і рукотворних тіл і явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристичного продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій, програм». Ресурсну основу туристичного потенціалу становлять природні, культурно-історичні, інфраструктурні, інвестиційні, трудові, інформаційні, а також їх територіального поєднання. Існує кілька підходів до оцінки території:

- кількісна оцінка ресурсів, що дає змогу визначити їх обсяг і запаси;
- якісна оцінка ресурсів, яка дає змогу оптимізувати напрями використання туристських ресурсів регіону;
- аналіз потенційних можливостей використання ресурсів, тобто визначення меж використання ресурсів, а також економічних, соціальних та екологічних наслідків використання туристичних ресурсів. Незважаючи на відмінності, загальним для них є те, що практично завжди виникає необхідність роботи з великим масивом інформації [5, с. 33–34].

Зростання туристичної активності населення, а також залучення в обіг нових природних та інших туристичних ресурсів зумовили необхідність системного вивчення рекреаційно-туристичної діяльності з урахуванням техніко-економічних параметрів. Туристично-рекреаційний потенціал регіону класифікується по низці ознак:

- за змістом і предметним наповненням (природне середовище і природні ресурси, геополітичний ресурс, виробничо-економічний, організаційно-управлінський);
- за участю в суспільному виробництві (виробничий, забезпечувальний, територіальний);
- за рівнями (локальний, мезо-, мікро-).

Отже, суспільні потреби в туризмі, пробуджують попит на різні форми відпочинку, які формують цикли рекреаційних занять, і є першим чинником оцінки туристично-рекреаційного потенціалу території. У сучасному суспільстві простежується тенденція до зміни характеру туристичних потреб – від примітивних до більш розвинених, змінюються засоби відновлення робочої сили від простих до реалізації людиною своїх індивідуальних здібностей та задоволення інтелектуальних потреб. Фактори, що сприяють реалізації потреб у туризмі і забезпечують залучення широких мас населення до сфери туристично-рекреаційної діяльності, пов'язані з природно-кліматичними, культурно-історичними ресурсами рекреації та туризму, а також соціально-економічними умовами життя населення.

Здійснивши аналіз фахової літератури, ми дійшли висновку, що туристично-рекреаційний комплекс – це система економічно та соціально поєднаних окремих галузей, виробництв, виробничих підприємств і підприємств сфери послуг на певній території, призначення яких полягає у забезпеченні рекреаційними послугами населення певної територіальної одиниці. Туристично-рекреаційний комплекс – це типовий міжгалузевий комплекс, оскільки в рекреаційному обслуговуванні, прямо чи опосередковано, бере участь багато різних видів економічної діяльності.

До складу ТРК належить туризм, санаторно-курортна діяльність, сфера діяльності закладів тимчасового проживання (готелі, мотелі, хостели,

турбази, пансіонати відпочинку тощо), громадське харчування, розваги (казино, нічні клуби, дискотеки, центри гральних автоматів, аквапарки тощо). Інтегрованими в національну індустрію туризму є транспорт, АПК, виробництво товарів туристичного споживання (сувенірна продукція, спортивно-туристичний інвентар) та засобів виробництва туристичних послуг (обладнання для видобутку і розливу мінвод, засоби гігієни в готелях), освіта (фахова освіта працівників туріндустрії), інформація, спеціалізовані органи регулювання [3, с. 57].

Туристично-рекреаційний комплекс має ознаки самостійного об'єкта: спеціалізовану матеріально-технічну базу; специфічні природно-антропогенні ресурси; унікальність процесу продукування послуг і технології обслуговування; специфічні схеми міжгалузевого і територіального управління; велике економічне, соціальне, екологічне і політичне значення. Основою формування міжгалузевого туристично-рекреаційного комплексу є туризм.

За критеріями цілей природа рекреаційних послуг має подвійний характер: по-перше, споживчий, зумовлений необхідністю організації вільного часу громадян; по-друге, виробничий як важливий фактор розвитку людського потенціалу. Відповідно, туристично-рекреаційний комплекс можна розглядати в двох аспектах: з одного боку, як міжгалузевий комплекс у сфері послуг, де виникають і розвиваються економічні відносини щодо виробництва, обміну і споживання рекреаційно-туристичного продукту; з іншого – як складову частину соціально-економічної інфраструктури територій, що становить комплексну систему (мережу) підприємств, що займаються виробництвом, просуванням і реалізацією рекреаційно-туристичних послуг. Для розвитку туристично-рекреаційного комплексу необхідні природні умови, історико-культурні, матеріальні та трудові ресурси.

Функції регіонального туристично-рекреаційного комплексу:

- 1) рекреаційна (відпочинок і лікування, діагностика якості здоров'я, профілактика захворювань, зміцнення загального стану здоров'я);
- 2) культурна (занурення в культурну спадщину, нарощування особистих знань у межах даного регіону);
- 3) соціальна (розвиток соціальної особистості, поява нових вражень, уявлень та емоцій);
- 4) економічна (зростання виробництва, забезпечення зайнятості населення, створення нових робочих місць, зростання доходів в регіоні, згладжування регіональних диспропорцій, позитивний вплив на зовнішній баланс через приплив туристів).

Перманентною функцією туризму є рекреаційна, яка спрямована на відновлення духовних і фізичних сил людини шляхом контрастної зміни обстановки і виду діяльності. Акцентування рекреаційної функції стає домінуючим у сучасній практиці туризму. Локалізуючі фактори пов'язані з інформаційною специфікою туризму. Їх дія полягає в максимально повному викладі інформації про наявні в межах певної території можливості для його організації і проведення. Провідну роль відіграють як загальний стан природи регіону, так і окремі привабливі його елементи.

Як товар туристична галузь пропонує не тільки комплекс товарів та послуг, але й привабливість того чи іншого місця, території, об'єкта, оскільки

люди їдуть у туристичну подорож не лише заради одержання обслуговування в літаку, поїзді, готелі чи ресторані. І якщо привабливість туристичної території зумовлена, головним чином, природними властивостями та якостями ресурсів, то нині вона підтримується завдяки іміджу, позитивного образу місця, яке створювалося тривалий час і багаторазово посилювалося сучасними засобами масової інформації.

Досліджуючи роль і місце ТРК у структурі економіки регіону, слід зазначити, що аргументом щодо його розвитку є економічні переваги. Найважливішими вартісними оцінками розвитку ТРК є туристичні доходи і витрати. Об'єм надходжень від туризму широко використовують для оцінки його прибутковості. Нарощування туристичних потоків є вагомим чинником зростання споживчого попиту в регіоні, підвищення ефективності експлуатації об'єктів галузевої інфраструктури та стабілізації внутрішнього ринку товарів і послуг, стимулятором розвитку як туризму, так і суміжних галузей економіки.

Результатом ефективно функціонуючого ТРК є досягнення оздоровчого ефекту (підвищення працездатності та якості життєдіяльності населення), що, своєю чергою, має потужний соціальний ефект. Із цією метою потрібно розвивати мережу відповідних закладів шляхом їхньої модернізації, а також стимулювати до диверсифікації послуг для зменшення впливу фактору сезонності на діяльність підприємств. Це дасть змогу охопити більшу кількість людей рекреаційними послугами, сприятиме підвищенню соціально-економічної ефективності підприємств рекреаційного комплексу з позитивним ефектом для економіки регіону [3, с. 38].

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу України може стати фактором підвищення міжнародного престижу країни, джерелом соціально-економічного розвитку регіонів, важливою умовою збереження історико-культурної спадщини. Україна для цього має всі об'єктивні передумови: вигідне географічне положення та рельєф, сприятливий клімат, багатий природний, історико-культурний та туристично-рекреаційний потенціал. Загальна площа придатних для туризму та відпочинку природних ландшафтів становить 9,4 млн. га. На території нашої держави налічується понад 125 тис. пам'яток археології, архітектури, історії та мистецтва, працюють сотні музеїв. Окрім того, Україна розташована на перехресті шляхів між Європою й Азією, має важливі залізничні та автомобільні магістралі, порти Чорного та Азовського морів, а також Дунаю, авіамережу, що може сприяти розвитку її інтенсивних багатосторонніх зв'язків із багатьма країнами [1, с. 58].

Важливість розвитку ТРК посилюється його вагомим внеском у процес розширеного відтворення робочої сили [2, с. 95], а саме:

- зі зростанням рівня доходів населення дедалі більша частина споживчих витрат припадає на послуги, пов'язані з розвитком людини, де рекреація займає провідне місце;
- із поглибленням поділу праці і підвищенням її продуктивності змінюється співвідношення робочого і вільного часу. Збільшення вільного часу веде до попиту на рекреаційні послуги;
- соціально-демографічні фактори, зокрема старіння населення країни, зростання ступеня обмеження працездатності частини членів суспільства, сприяють посиленню диференціації рекреаційних послуг, їх доступності для населення різного віку

і ступеня здоров'я. З іншого боку, масове включення населення в рекреаційну діяльність збільшує тривалість життя, покращує стан здоров'я, знижує потребу в медичних послугах;

- можливості активного споживання рекреаційних послуг зростають із розвитком індустрії рекреації та зростанням доходів населення.

Позитивний вплив розвитку ТРК справляє і на інноваційні процеси, що пов'язано з такими факторами, як:

- наявність елітного рівня споживання, заснованому на високому платоспроможному попиті;
- диверсифікація рекреаційних послуг, форм і методів обслуговування;
- розширення сфери дії малого бізнесу і конкуренції;
- комерціалізація інноваційної діяльності у сфері рекреаційного обслуговування населення [4].

Усе вищевикладене дає змогу сформувати концептуальну модель розвитку рекреаційних послуг у регіоні, що складається з таких блоків:

- розроблення концепції соціального відтворення в країні в розрізі інституційного, соціокультурного та професійного аспектів рекреації;
- формування цілей і пріоритетних напрямів розвитку рекреаційної діяльності;
- визначення соціальних груп населення, що мають доступ до соціальних рекреаційних послуг (що надаються на безкоштовній або частково оплачуваній основі);
- забезпечення балансу інтересів учасників (держави, рекреаційні підприємства, інвестори і споживачі);
- визначення форм та методів підтримки рекреаційної діяльності з боку держави, рекреаційних підприємств та інвесторів;
- формування інвестиційного механізму підтримки і розвитку рекреаційної індустрії;
- розроблення організаційно-правової структури управління рекреаційною діяльністю;
- організація системи відбору і підготовки кадрів для різних рівнів управління рекреаційною діяльністю (федерального, регіонального, місцевого, корпоративного);
- розроблення і затвердження федеральної програми вдосконалення системи соціального відтворення;
- внесення змін і доповнень до Бюджетного та Податкового кодексів України та інших нормативно-правових актів.

Найбільш складною проблемою регіонального регулювання рекреаційної діяльності є акумуляція інвестиційних ресурсів, що має базуватися на балансі інтересів учасників рекреаційної діяльності та виходячи з цілей, масштабів і ефективності витрат держави на соціальне відтворення.

Висновки. Нині туризм із виду відпочинку перетворився в розвинену індустрію, що включає в себе багато видів туристичної діяльності.

Туризм передусім залежить від привабливості території, її первинних так званих «туристичних ресурсів», до яких належать:

- 1) природні ресурси (клімат, ландшафт, екосистеми);
- 2) культурні ресурси (архітектурна спадщина, твори мистецтва, археологічні та наукові цінності, традиції);
- 3) соціальні ресурси (люди або організації, які сприяють швидкому розвитку туризму в регіоні та володіють фінансовим капіталом, здібностями, знаннями; система охорони здоров'я, навколиш-

нього середовища і власності; інтереси місцевого населення і т. д.).

Окрім того, необхідна наявність на території вторинних ресурсів:

- житлового сектору (готелів, мотелів, таборів для автотуристів, пансіонатів);
- сектору громадського харчування (кафе, ресторанів, закусочних та ін.);
- сектору організації подорожей (агентств, організаторів екскурсій тощо);

- транспортного сектору (повітряного і водного транспорту, потягів, автобусів);

- сектору розваг;
- інформаційного сектору (туристична інформаційна мережа);
- додаткових послуг та сервісної системи.

Модернізація економіки регіону та необхідність задіявання ресурсного потенціалу всіх видів зумовлюють актуальність розвитку ТРК як фактору соціально-економічного розвитку території.

Список використаних джерел:

1. Бейдик В.Ф. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: [монографія] / В.Ф. Бейдик. – К.: Київський університет, 2001. – 395 с.
2. Дядечко Л.П. Економіка підприємств туристичного бізнесу / Л.П. Дядечко. – Донецьк, 2003. – 172 с.
3. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 312 с.
4. Розрахунки чисельності туристичних потоків та забезпечення ними обсягів споживання товарів та послуг туристичних та інших галузей економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/>.

Белинская Я. В.

Чаплыгин А. В.

Университет государственной фискальной службы Украины

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО КОМПЛЕКСА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Резюме

В статье исследовано понятие и функции туристско-рекреационного комплекса, проанализированы социально-экономические последствия его функционирования, приведены направления влияния на экономику региона и её стимулирования.

Ключевые слова: экономика туризма, туристско-рекреационный комплекс, экономические функции туристско-рекреационного комплекса, туристско-рекреационные ресурсы.

Belinska Y. V.

Chaplygin O.V.

University of State Fiscal Service of Ukraine

FORMATION AND DEVELOPMENT OF TOURISM AND RECREATIONAL COMPLEX IN MODERN CONDITIONS

Summary

The article examines the concept and functions of tourist and recreational complex, analyzes the socio-economic impact of its operation, gives the direction of the influence on the regional economy and its stimulating.

Key words: Economics of tourism, recreational and tourist complex, economic functions of a recreational and tourist complex, tourist and recreational resources.

УДК 330.341.424

Герасимчук В. В.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Кузьменко О. Ю.

«Кременчуцький центр міжнародних зв'язків та економічного розвитку «Кременчук-Інвест»

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ В УКРАЇНІ

У статті узагальнено законодавчі та нормативні документи для застосування організаційно-економічного механізму індустриальних парків. З'ясовано передумови створення індустриальних парків у країні. Визначено принципи розвитку та функціонування індустриальних парків. Систематизовано основні напрями розвитку індустриальних парків та пріоритетні галузі економічної діяльності для розвитку на території індустриального парку.

Ключові слова: концепція, інвестиції, індустриальний парк, ініціатор, мито, регіон, розвиток.

Постановка проблеми. В економіці сучасної України розвиток індустриальних парків визначає нові можливості для розвитку промисловості

та регіонів, зміцнення співпраці між підприємствами, інвесторами, органами місцевого самоврядування, інституціями економічного розвитку